

Božidar Finka
Zagreb

ČAKAVSKA JEZIČNA PROBLEMATIKA*

U v o d

U članku *Umiranje ili rađanje čakavštine* napisao je Vladimir Nazor i ove riječi: »Još je, nadajmo se, dalek čas da se čakavštini napiše nekrolog«. ¹ Nazor je naslovom svojega članka aktualizirao pitanje da li čakavština umire ili se rađa, da li nestaje ili nastaje, da li uzmiče ili se širi. Ako bi na ta pitanja trebalo odgovoriti samo »da« ili »ne«, pozitivno ili negativno, odgovor ne bi mogao biti ni odlučan ni nepobitan jer nema odgovora na ta pitanja koji bi bez ostatka uključivao čitavu čakavsku stvarnost. Prije bismo mogli reći da čakavština istovremeno i nastaje i nestaje; kao jezični fenomen obnavlja se, traje i postepeno preoblikuje. Doživjela je i svoj najveći procvat i po teritorijskom opsegu i po svojoj funkciji književnog jezika, ali je zapažen i njezin teritorijski uzmak, a potisnuta je i s položaja književnog jezika. Njezina vitalnost i izražajnost nije zbog toga ni umanjena niti je beznačajna jer upravo u novije vrijeme nastaju na čakavštini književnoumjetnički proizvodi po kojima čakavština doživljava renesansu. Prema tome: čakavština umire, ali se na nov način, kao književnoumjetnički fenomen, širi i prodire i tamo gdje nije nikad sezala. Nestaje kao statična kategorija, nastaje neprekidno se preoblikujući, uvijek ponovno sposobna da izrazi sav pojmovni svijet novih generacija čakavskih govornika.

U svojem trajanju čakavština, dakle, pokazuje sva tipična svojstva lingvističkoga sustava znakova koji služe kao komunikacijsko

* Ovaj je prilog napisan u povodu održavanja četvrtog Sabora čakavskoga pjesništva od 1. do 4. lipnja 1972. u Žminju (Rovinju, Buzetu, Humu).

sredstvo, sa svojim teritorijem i svojim govornicima. Manje ili veće oscilacije u vremenu i prostoru nisu još ugrozile tu njezinu lingvističku određenost i posebnost. Za ovo je razmatranje ipak najvažnije da čakavština danas živi, sada i ovdje, i to prvenstveno kao jezično sredstvo komunikacije čakavskih govornika na razini dijalekta i kao dijalekatska građa za umjetnost riječi. Te dvije odrednice čine čakavštinu važnim predmetom lingvističkoga proučavanja, a po prirodi stvari to se proučavanje grana na dvije usko povezane, ali ipak posebne znanstvene discipline: na istraživanje dijalektološko i na istraživanje pisanoga, umjetničkoga (pjesničkoga) izraza na čakavskom narječju.

Problematika dijalektološkog istraživanja čakavskog narječja

1. Dijalektologija ima u Hrvatskoj dugu tradiciju, posebno to vrijedi za čakavsku dijalektologiju. Već su se naši stari leksikografi (Vrančić², Mikalja³, Belostenec⁴ i dr.) suočili s dijalektološkim šarenilom te su ga nastojali prikazati u svojim rječnicima. U Belostenčevu kajkavskom rječniku neprekidno susrećemo oznake kojima autor upućuje da je koja riječ ili izreka slavonska (tj. štokavska) ili dalmatinska (tj. štokavska ili čakavska). Jezično su blago vrednovali i poznati naši stariji jezikoslovci, među njima najuspješnije Bartol Kašić u svojoj poznatoj gramatici iz god. 1604.⁵ Oni su tako pridonijeli da se razvije svijest o jezičnom zajedništvu naše dijalekatske raznovrsnosti i pomogli da se međusobno približe »partes disiectae« našega narodnoga bića. Ilirci su također nužno bili dijalektolozi jer su morali odabirati, a da bi se moglo odabirati (i odabrati), trebalo je jezičnu građu i poznavati i vrednovati. Jezične borbe u 19. st., osobito između »riječke škole« na čelu s Franom Kurelcem i »zagrebačke škole« s najizrazitijim predstavnikom Adolfom Veberom Tkalčevićem, nastavak su sličnih nastojanja, opet se radilo o odabiranju i vrednovanju jezične građe. Iako, dakle, naša dijalektologija ima dugu tradiciju, sve joj do potkraj 19. st. nije prava svrha sustavno proučavanje dijalekata, nego se neizdiferencirano uklapa u opće pokušaje znanstvene ili praktične jezične djelatnosti koja se pretežito ticala izbora i oblika književnog jezika.

2. Naša moderna, suvremena dijalektologija počinje se potkraj 19. st. (V. Jagić, M. Rešetar, R. Strohal, M. Tentor i dr.⁶), ali svoj pravi uspon doživljava prvih desetljeća 20. stoljeća. Najtješnje je povezana uz najveće ime hrvatske lingvistike — prof. Stjepana Ivšića. Ivšićevi su radovi o našim dijalektima (štokavskim, kajkavskim i čakavskim⁷) čvrst temelj i sigurno polazište u svim našim današnjim dijalektološkim istraživanjima i obradbi dijalektološke građe. Ivšićevi nastavljači, za čakavsku dijalektologiju svakako najzaslužniji M. Hraste,⁸ nalaze u Ivšićevu djelu poticaje i putokaze

za raznovrsne još neizvršene poslove u našoj dijalektologiji, od kojih neke treba u započetom duhu dovršiti, dok su neki u početnoj fazi ili ih tek treba pokrenuti.

3. Sav dijalektološki rad u Hrvatskoj (a tako i u čitavoj Jugoslaviji) ima danas dva osnovna smjera:

a) izradba dijalektoloških atlasa;

b) istraživanje i monografski opis pojedinačnih mjesnih govora, odnosno davanje sinteza o većem ili manjem broju dijalektoloških problema užega ili širega dijalekatskoga područja.

4. Oblik je rada na dijalektološkim atlasima unaprijed određen svojom svrhom. Teži se da se prikupe podaci za izradbu dijalektoloških atlasa. Posao se obavlja u organizaciji Međuakademijskog odbora za izradbu dijalektoloških atlasa pri Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu, a članovi su tog odbora predstavnici svih odgovarajućih republičkih institucija. Nakon mnogih priprema i dugogodišnjeg rada sastavljeni su upitnici za dijalektološka istraživanja svakoga jugoslavenskoga jezika, među njima i Upitnik za hrvatsko-srpski dijalektološki atlas, a u zajednici s predstavnicima svih ostalih slavenskih zemalja izrađen je i Upitnik za Općeslavenski lingvistički atlas. Upitnik za naš jezik obuhvaća 1082 najraznovrsnija pitanja na koja treba dati odgovor na svakom predviđenom terenskom punktu. Samo je u Hrvatskoj za tu svrhu određeno 236 punktova, među njima 77 čakavskih. Upitnikom je obuhvaćeno više stotina jezičnih problema od kojih će gotovo svaki iziskivati posebnu kartu s komentarom u dijalektološkom atlasu. Upitnik za Općeslavenski lingvistički atlas još je opširniji jer oba-seže (u široj verziji) 3454 pitanja, ali je mreža punktova mnogo rjeđa. U Hrvatskoj je za taj atlas odabrano ukupno 26 punktova, od toga na čakavskom terenu 10. Podaci se za oba atlasa prikupljaju paralelno i do sada je obrađeno preko polovine svih terenskih punktova. Izneseni podaci govore sami za sebe. Iako se taj posao može povjeriti samo najiskusnijim dijalektolozima, potrebno je da je i Čakavski sabor upoznat s tom djelatnošću na svojem terenu i poželjno da ga svojim utjecajem podupire i popularizira i da preko svojih članova, suradnika i prijatelja pomaže i olakšava rad istraživača na terenu.

5. Istraživanje s ciljem da se izradi monografski opis dijalekata tradicionalan je oblik našega dijalektološkoga djelovanja i na njemu rade dijalektolozi prema svojim mogućnostima i sklonostima. Imamo na stotine većih ili manjih objavljenih dijalektoloških priloga.⁹ Nisu svi ti prilozi iste upotrebljive vrijednosti; neki su zastarjeli i po dijalekatskim podacima i po načinu dijalektološke obradbe pa će trebati vršiti nova istraživanja i s time u vezi revidirati neke njihove zaključke. Mnogi su mjesni govori pa i širi

dijalekatski tereni ostali izvan svakoga dijalektološkoga proučavanja pa se o njima donose tek sumarni i nerijetko paušalni zaključci. Treba naglasiti još i to da ni na onim terenima gdje su istraživanja vršena iscrpnije i kvalificirano nije time dijalektološki rad ni približno završen niti je za njih prestao dalji dijalektološki interes. Sve nas to potiče i obvezuje da se našem dijalekatskom terenu okrenemo sa svom ozbiljnošću i odgovornošću i da tom poslu privedemo što širi krug zainteresiranih suradnika. Kako je broj profesionalnih dijalektologa nužno ograničen, trebat će se za neke poslove obratiti dijalektološkoj kadrovskoj rezervi među nastavnici i drugim ljubiteljima domaće čakavske riječi na terenu. Entuzijasti su korisni i potrebni u svakom poslu, a oni se prvenstveno nalaze u samoj dijalekatskoj bazi. Treba se nadati da će u toj bazi biti interesa i za djelomično osiguranje materijalnih izdataka za potrebe istraživanja i objavljivanje rezultata. Ne može se naime očekivati da bi se sva potrebna sredstva za pojačano, sustavno i kompleksno istraživanje mogla osigurati samo iz centralnih fondova. Zato bi bilo poželjno kad bi se Čakavski sabor založio na tome da okuplja suradnike, da im pruža stručnu pomoć i upute i da ih potiče u radu, a uz to bi trebalo da djeluje na mjerodavne faktore da za dijalektološka istraživanja na svojem području i za objavljivanje rezultata izdvoje potrebna financijska sredstva. Gotovo je sigurno da se ne bi našao ni jedan kulturni centar na čakavskom području koji ne bi želio da dobije opis svojega dijalekta, popis i opis svojega rječničkoga blaga, svoje dijalekatske tekstove, osvrst na odnose prema drugim dijalektima i prema književnom jeziku i koji prema tome ne bi bio voljan da sudjeluje i u financiranju takva pothvata na svojem terenu. Uloga Čakavskog sabora, osobito propagatorska i organizacijska uloga, može u tome biti znatnija, raznolikija i uspješnija nego se u ovom času može i zamisliti.

6. Stalnost rada Čakavskog sabora na organizaciji dijalektoloških istraživanja osobito može biti plodonosna u okupljanju suradnika na prikupljanju rječničkoga fonda s opisom značenja svake specifične dijalekatske riječi. To je ujedno i najdeficitarnije područje u dijalektološkim prilozima jer dijalektolog pretežito usmjerava svoj interes na jezičnu strukturu; za opširniji popis rječničke građe potrebno je dugotrajno bavljenje na terenu i poznavanje svih oblika narodnog života, a za to dijalektolog obično nema ni vremena ni sredstava. Prema stupnju svoje stručne spreme i poznavanju pojedinih govora suradnici bi na terenu, uz stručne upute i vodstvo profesionalnih dijalektologa, mogli preuzimati i odgovornije dijalektološke zadatke: akcentuiranje riječi i teksta, otkrivanje fonetskog i morfološkog sustava itd. sve do zapažanja o sintaksnim osobitostima i posebnostima dijalekatskoga stila. Bilo bi također korisno kad bi suradnici na terenu popisivali tipične

domaće izreke koje se upotrebljavaju u raznim prigodama jer se u njima sadrži originalan način izražavanja i kao takve služe kao nepatvorena izvorna jezična građa za raznovrsne zaključke u dijalektologiji.

Posao je dijalektoloških istraživanja olakšan time što danas već imamo bogatu dijalektološku literaturu, imamo i sintetski prikaz čakavskog narječja objavljen u časopisu »Čakavska rič«,¹⁰ a uskoro će biti objavljen i »Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora«¹¹ pa istraživač nije prepušten suvišnom i nepotrebnom lutanju i pretjeranim domišljanjima odakle da krene i kako da usmjeri svoj rad. Čakavski bi se sabor mogao založiti i oko organiziranja prigodnoga dijalektološkog seminara sa suradnicima na terenu čime bi se osigurao još plodonosniji rad i omogućili upotrebljiviji rezultati. Pitanje je za diskusiju hoće li se Čakavski sabor organizacijski drukčije postaviti, ali bez obzira na to predmet bi njegova zanimanja morali biti svi čakavski krajevi i svi čakavski govori i cjelokupna čakavska pisana riječ. Kad je u pitanju organiziranje prikupljanja dijalektološke građe na terenu, za taj se rad u pojedinim čakavskim krajevima mogu osim pojedinaca zainteresirati i prikladne terenske institucije: škole, fakulteti, narodna sveučilišta i slične organizacije. One bi istovremeno mogle biti i veza između terenskih suradnika i Čakavskog sabora, odnosno profesionalnih dijalektologa u centrima. Ovakvo se ili slično rješenje nameće već i zbog toga što se ne može pretpostaviti da bi građa koju prikupljaju suradnici na terenu bila do te mjere pouzdana i tako dijalektološki obrađena da bi se mogla iskoristiti ili objaviti bez većih intervencija pozvanih stručnjaka. Prije se može očekivati da će to uglavnom biti sirova građa koju treba najprije provjeravati i tek onda iskoristiti u dijalektološkoj obradbi.

U vezi s prikupljanjem i obradbom dijalekatske građe postavlja se i pitanje objavljivanja dijalektoloških rezultata. Dosad je glavni izdavač bila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, ali je u njezinim publikacijama moguće objaviti tek manji dio onoga što se nudi. Ponešto se dijalektoloških radova objavljuje i u raznim drugim časopisima i prigodnim zbornicima, ali neplanski i nesustavno. Pojavljivanjem časopisa »Čakavska rič« (u izdanju Matice hrvatske u Splitu) dobilo je čakavsko narječje svoju stručnu publikaciju. Bilo bi uputno da se uspostavi prisna veza i suradnja između Čakavskog sabora i »Čakavske riči«, pogotovu na području zajedničkog interesa kao što je usmena i pisana čakavska riječ. Uz pojačani priliv čakavskih priloga, osobito kad su u pitanju opširnije monografije, rječnici pojedinih govora ili govornih područja, dijalektološki tekstovi i slično, trebalo bi misliti i na posebnu čakavsku biblioteku izvan časopisa. Takvu bi biblioteku mogao pokrenuti i sam Čakavski sabor, a možda bi se mogla sporazumno pokrenuti i kao biblioteka uz časopis »Čakavska rič«.

7. Spomenute su samo neke mogućnosti djelovanja Čakavskog sabora na dijalektološkoj problematici čakavskog narječja. Kako Čakavski sabor ima atribut »čakavski« već i u svojem imenu i kako je čakavština bitna oznaka koja određuje i područje i problematiku i vrstu djelovanja Čakavskog sabora, samo se po sebi razumije da Čakavski sabor mora bitno pridonijeti i rješavanju čakavske jezične problematike.

8. Očekivanja su od dijalektoloških istraživanja i izradbe monografija i dijalektoloških atlasa velika. Našoj su kulturi i našoj znanosti prijeko potrebna ta fundamentalna lingvistička djela. Ovo nije prigoda da se nabrajaju sve prednosti tih djela, ali nešto treba spomenuti jer ima šire značenje: »O mnogim spornim pitanjima u lingvistici danas ne bi trebalo ni diskutirati ni voditi polemike da su proučeni ti fundamentalni znanstveni problemi... Kada nema znanstvene literature, ljudi govore paušalno, više po svom ličnom osjećaju, po nekoj slutnji nego po znanstvenoj dokumentaciji«. ¹² Naš posao i posao Čakavskog sabora može znatno pridonijeti da i o najsloženijim jezičnim problemima govorimo argumentirano.

BILJEŠKE

¹ Obzor, 13. 3. 1935. g., Zagreb.

² F. Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae. Venetiis 1595.*

³ J. Mikalja, Blago jezika slovinskoga ili slovnik u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i djački. Lavreti 1649.

⁴ I. Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatium aeri-um. Zagrabiae 1740.*

⁵ B. Kašić, *Institutiones linguae illyricae. Romae 1604.*

⁶ Bibliografiju o čakavskom narječju do 1956. godine (uz bibliografiju o štokavskom i kajkavskom narječju, skupa s bibliografijom o antroponimiji, toponimiji i hidronimiji) izdao je Mate Hraste pod općim naslovom: *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika. Hrvatski dijalektološki zbornik, I, Zagreb, 1956, 337—479.*

⁷ Glavna Ivšićeva dijalektološka djela skupljena su i objavljena u knjizi: Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije. München 1971.*

⁸ Usp. V. Mužar i P. Šimunović, *Bibliografija radova Mate Hraste. Rasprave Instituta za jezik JAZU, knjiga 1, Zagreb 1968, 485—494.*

⁹ Usp. bibliografski podatak u bilj. br. 6.

¹⁰ B. Firka, Čakavsko narječje. »Čakavska rič« br. 1, Split 1971. (izdanje Matice hrvatske).

¹¹ Isti, *Hrvatski dijalektološki zbornik br. 3 (u tisku).*

¹² Lj. Jonke (intervju): *Razgovor o planovima razvoja Instituta za jezik JAZU. Vjesnik u rubrici »Kultura utorkom« br. 92, Zagreb 1969.*